

Geeraerts ja leksikaalisen semantiikan kartografia

Dirk Geeraerts: *Theories of lexical semantics.* New York: Oxford University Press 2010. 384 s. ISBN 978-0-19-870031-9.

Hollantilaisen kielentutkijan, Leuvenin yliopiston teoreettisen kielitieteen professorin Dirk Geeraertsin vuonna 2010 ilmestynyt kirja *Theories of lexical semantics* on selkeä, tiivis ja analyttinen tietopaketti leksikaalisesta semantiikasta, joka ei pitkään aikaan varsinkaan Suomessa ole ollut erityisen aktiivisesti harrastettu kielentutkimuksen alue. Leksikaalisesta semantiikasta ei myöskään ole ollut olemassa ajantasaisia, monipuolisesti eri tutkimussuuntauksia ja erilaisia merkitysnäkemyksiä esitteleviä perusteoksia, mikä esimerkiksi leksikografien kannalta on ollut suuri puute.

Geeraerts esittelee summittaisessa aikajärjestyksessä tärkeimmät läntisen maailman leksikaalisen semantiikan tutkimussuuntauksia. Ne ovat *historiallis-filologinen, strukturalistinen, generatiivinen, neostrukturalistinen ja kognitiivinen* semantiikka, joista kaksi viimeistä ovat tällä hetkellä rinnakkaisinakin vaikuttavia suuntauksia. Keskeisellä sijalla ovat onomasiologian ja semasiologian käsitteet, jotka hänen mukaansa eivät ole löytäneet tietään kanoniseen englanninkieliseen lingvistiikan terminologiaan. Eron teko näiden kahden välillä on kuitenkin ollut keskeistä eurooppalaisen leksikologisen tutkimuksen traditiiossa.

Kirja sisältää paljon uutta tai vähintäänkin ”unohtunutta” tietoa sekä uudenlaista näkemystä ja analyysia. Geeraertsin erityinen ansio on se, että hän ei keskity pelkästään englanninkielisen tut-

kimuksen esittelyyn, sillä aivan yhtä tärkeitä kirjassa ovat ranskan- ja saksankielinen tutkimus. Leksikaalista semantiikkaa koskeva tutkimus onkin pääosin ilmestynyt juuri näillä kolmella kielellä, vaikka myös venäjänkielistä tutkimusta on runsaasti.

Geeraertsin tavoitteena on paljastaa leksikaalisen semantiikan historiallisessa kehityksessä piilevä logiikka: perusolettamustensa eroavaisuuksista huolimatta eri teorit eivät seuraa toisiaan sattumanvaraisesti, sillä usein ne syntyvät ainakin osittain reaktiona edeltävään teoriaan ja toisaalta niillä on muiden teorioiden kanssa yhteisiäkin näkemyksiä. Tietoisuus aikaisemmasta tutkimuksesta voi olla monellakin tavalla hedelmällistä nykyiselle tutkimukselle.

Historiallis-filologinen tutkimus ja sen yhteys kognitiiviseen tutkimukseen

Historiallis-filologiseksi semantiikaksi Geeraerts nimeää ensimmäisen leksikaalisen semantiikan vaiheen 1800-luvun alkupuolelta noin vuoteen 1930. Geeraerts huomauttaa, että monet ranskan- ja saksankielisen historiallis-filologisen tutkimuksen piirissä perusteellisesti käsitellyt aiheet on juuri kielimuurin takia sittemmin nimenomaan kognitiivisen tutkimuksen piirissä keksitty uudelleen. Kognitiivisen leksikaalisen semantiikan kehitys on Geeraertsin mukaan monilta osin merkinnyt paluuta historiallis-filologisen suuntauksen kiinnostuksen kohteisiin.

Näitä kahta tutkimussuuntausta yhdistää ensinnäkin merkitysnäkemyk-

sen psykologisuus ja ensyklopedisuus. Yksi keskeinen historiallis-filologisen kauden tutkija (ja myös leksikografi) oli Michel Bréal, käsitteen *polysemia* isä, jonka teoksessa *Essai de sémantique* kiteytyvät Geeraertsin mukaan tutkimussuuntauksen tärkeimmät metodologiset ajatukset. Bréal luonnehtii semantiikkaa historialliseksi oppiaineeksi: sanojen nykyisten merkitysten ymmärtämiseksi on tunnettava niiden semanttinen historia. Bréal korostaa myös sitä, että merkitys on psykologinen ilmiö ja että merkityksen muutos on tulosta psykologisesta prosessista. Hänelle semanttisen muutoksen mekanismit ovat ihmismielen ajattelun kaavoja. Hän kutsuu näitä mekanismeja ”kielen intellektuaalisiksi laeiksi” (*les lois intellectuelles du langage*) mutta korostaa sitä, ettei tarkoita lailla samaa kuin luonnontieteissä, vaan ihmisen kognitiivisen ”apparaatin” taipumusta toimia tietyllä tavalla.

Sekä historiallis-filologisessa että kognitiivisessa tutkimuksessa polyseemisen sanan merkityksiä yhdistävinä mekanismeina pidetään (ainakin) merkityksen erikoistumista, laajentumista, metaforaa ja metonymiaa, vaikka historiallis-filologinen suuntaus tarkasteleekin näitä ilmiöitä diakronisesta ja kognitiivinen suuntaus enimmäkseen synkronisesta näkökulmasta. Historiallis-filologisen tutkimussuuntauksen tärkeimpinä empiirisinä tuotoksina Geeraerts pitää näiden mekanismien identifiointia, luokitte-
lua ja selittämistä.

Geeraerts luo historiallis-filologiseen kirjallisuuteen kiinnostavan katsauksen, jossa hän esittelee luokitukset kolmessa tasossa edeten yleisimmistä ja tavallisimmin eri luokituksissa esiintyvistä muutostyypeistä yksityiskohtaisempiin. Yleisimmällä tasolla näissä luokituksissa

esiintyvät semasiologiset ja onomasiologiset mekanismit, joista edelliset ovat tapoja, joilla olemassa oleva sana saa uusia merkityksiä. Onomasiologiset – eli *leksikogeneettiset* – mekanismit taas ovat muutoksia, joissa jokin käsite saa kielellisen ilmaisutavan joko uudessa tai jo olemassa olevassa sanassa.

Semasiologiset muutokset voidaan edelleen jakaa denotatiivisen eli referentiaalisen merkityksen muutoksiin ja konnotatiivisen merkityksen muutoksiin (eri merkitystyypeistä ks. Geeraerts 2003). Denotatiivisen merkityksen muutokset jakautuvat analogisiin ja ”epäanalogisiin” (*non-analogical*) muutoksiin, ja epäanalogiset muutokset vielä edellä jo mainituksi ”klassiseksi kvartetiksi”, joka muodostuu *erikoistumisesta*, *laajentumisesta*, *metaforasta* ja *metonymiasta*. Analogisissa denotatiivisen merkityksen muutoksissa sana kopioi toisen sanan polysemian, ja tämä muutos voi olla myös eri kielten välinen. Konnotatiivisen merkityksen tavallisimmat, tai ainakin historiallis-filologisessa kirjallisuudessa eniten käsitellyt, muutokset koskevat emotionaalisia merkityksiä, joista keskeiset ovat *pejoratiivinen* (negatiivinen) ja *amelioratiivinen* (positiivinen) muutos. Tällainen muutos konnotatiivisessa merkityksessä voi aiheuttaa myös denotatiivisen merkityksen muutoksen.

Bréalin lisäksi historiallis-filologisen aikakauden tutkijoista laajan esittelyn Geeraertsin kirjassa saa Herman Paul, joka hänkin oli myös leksikografi. Paulin ajattelussa keskeistä on kontekstin ja kielenkäytön tärkeyden korostaminen semanttisen muutoksen selittämisessä. Paulin näkemyksen mukaan konteksti on keskeisessä asemassa, kun vakiintunut merkitys saa tilanteisen tulkinnan: konteksti laukaisee tietyn tulkinnan. Toi-

saalta usein toistuvasta tilanteisesta merkityksestä voi tulla vakiintunut, joten kielen rakenteen ja käytön välillä on dialektinen suhde.

Paitsi merkitysnäkemyksen psykologisuudella, ensyklopedisuudella ja käytötpohjaisuudella, myös prototyypiajattelulla on juurensa historiallis-filologisessa kaudessa. Kognitiiviselle tutkimukselle oleelliseksi muodostuneen ajatuksen sanan rajojen hämäryydestä ja merkityksen prototyypisyydestä oli tuonut esille jo Karl-Otto Erdmann vuonna 1910.

Geeraertsin mukaan historiallis-filologisen tutkimussuuntauksen empiirinen ulottuvuus on nykyisenkin mittapuun mukaan huomattava, sillä tutkimuksissa käytetään erittäin runsaasti esimerkkejä eri kielistä erilaisten käsitteiden määrittelyssä ja valaisemisessa. Monet myöhemmät leksikaalisen semantiikan tutkimussuuntaukset eivät Geeraertsin mielestä saavuta samaa deskriptiivistä syvyyttä, ja tämän takia on valitettavaa, että niin monet mielenkiintoiset havainnot ja ilmiöt diakronisen semantiikan alueelta ovat tuntemattomia nykytutkijoille.

Strukturalismi, generativismi ja neostrukturalismi

Strukturalistisen leksikaalisen semantiikan tähänastisesta yliedustuksesta huolimatta Geeraerts käsittelee sitäkin laajasti kirjassaan, sillä se on yhä edelleen inspiraation lähde monille nykyisille tutkimussuuntauksille. Strukturalistinen suuntaus ainakin osittain syntyi reaktion historiallis-filologiseen suuntaukseen. Se hylkäsi psykologisen merkitysnäkemyksen ja korosti diakronisuuden sijaan synkronista näkökulmaa ja semasiologian sijaan onomasiologiaa. Geera-

erts luonnehtii strukturalismilla olleen taipumus ”heittää semasiologinen lapsi historiallis-filologisen pesuveden mukana” (s. 93). Kieli nähtiin sanojen välisten suhteiden järjestelmänä. Sanan semanttinen arvo riippui sen asemasta järjestelmässä, mutta merkityksen *sisällöstä* ei oltu kiinnostuneita, eikä myöskään polysemiasta. Merkitykseen kuului vain tietoa sanan merkityssuhteista jossakin sanakentässä. Kieltä pidettiin itsenäisenä, muusta kognitiosta erottuvana systeeminä, ja kieleen kuuluva tieto erotettiin ”ensyklopedisesta” tiedosta. Tutkimussuuntauksen kolmena keskeisenä kehittämänä Geeraerts esittelee leksikaalisen kentäteorian, komponenttianalyysin ja relationaalisen semantiikan.

Leksikaalisen semantiikan generatiivisesta tutkimuksesta Geeraertsilla tietysti on paljon vähemmän sanottavaa kuin strukturalismista, koska tällä chomskylaisen lingvistiikan kaudella uskottiin (enimmäkseen), että kielen geneettinen ydin on syntaktinen, ei semanttinen. Strukturalistisen semantiikan piirissä aiemmin syntynyt komponenttianalyysi löi itsensä läpi varsinaisesti vasta generatiivisella kaudella Katzin ja Fodorin teoriassa, ja tältä kaudelta ovat peräisin semanttisessa kirjallisuudessa toistuvat *bachelor-* (Katz ja Fodor) ja *kill-*analyysit (McCawley). Sittenmin generatiivisella formaalin kieliopin kaudella leksikaalinen semantiikka jäi syrjään.

Geeraerts nimittää *neostrukturalistiseksi* tutkimussuuntauksia, jotka keskittyvät johonkin strukturalistiseen ilmiöön mutta tekevät sen post-generatiiviseen tapaan. Hän jakaa suuntaukset kahteen alaryhmään. Ensimmäisen ryhmän muodostavat suuntaukset, joiden merkitysnäkemyks perustuu komponentteihin. Tällainen on ensinnäkin Wierzbickan aja-

tus universaaleista semanttisista primitiiveistä (*Natural Semantic Metalanguage*), mutta komponentiaalinen merkitys näkemys sisältyy myös Jackendoffin konseptuaaliseen semantiikkaan, Bierwischin kahden tason semantiikkaan ja Pustejovskyn generatiivisen leksikon teoriaan. Wierzbickan teoriaa lukuun ottamatta nämä suuntaukset esittävät sanojen merkitykset formaalissa muodossa.

Jackendoffin, Bierwischin ja Pustejovskyn teorioita Geeraerts luonnehtii leksikaalisen semantiikan parsimoni-siksi malleiksi, jotka ottavat huomioon merkityksen kontekstuaalisen joustavuuden mutta jotka yrittävät pitää kuvauksen aisoissa siirtämällä suurimman osan joustavuudesta toiselle kuvauksen tasolle, jossa konteksti jäsentää ja muokkaa merkitystä. Teoriat siis pyrkivät pitämään erossa kielellisen ja ensyklopedisen (pragmaattisen, kielenulkoisen) tason.

Toisen neostrukuralistisen semantiikan haaran muodostavat Geeraertsin luokituksessa ne lähestymistavat, joissa kehitetään edelleen relationaalista leksikon näkemystä ja kohdistetaan huomio erilaisiin leksikaalisten suhteiden tyyppiin. Tälle haaralle on ominaista myös yhteys tietokonesemantiikkaan. Haaraan kuuluvia kehitelmiä ovat ensinnäkin WordNet ja Melčukin *Meaning Text Theory*, ja kolmantena syntagmaattisiin sanojen suhteisiin perustuva *distributionaalinen korpusanalyysi*.

Kognitiivismin anti leksikaaliselle semantiikalle

Geeraertsin kirjan laajin osio käsittelee kognitiivista semantiikkaa. Laajuutta Geeraerts perustelee sillä, että kyseessä on suosituin tämänhetkinen leksikaalisen semantiikan tutkimussuuntaus sekä tut-

kijoiden määrällä että julkaisuilla mitattuna. Suuntaukselle on ominaista ”maksimalistinen” näkemys leksikaalisesta semantiikasta: semantiikan ja pragmatiikan erottamista pidetään tarpeettomana, kieltä tarkastellaan laajemmassa kognitiivisessa yhteydessä ja kielenkäyttöä pidetään tutkimuksen metodologisena perustana – ainakin periaatteessa.

Kognitiivinen semantiikka on rikastuttanut merkitysten tutkimusta kategorioiden rakenteen prototyyppisyyden, käsitteellisen metaforan ja metonymian teorian, idealisoitujen kognitiivisten mallien (*idealized cognitive models*) ja kehysteorian sekä merkityksen muutoksen tutkimuksen alueilla. Näiden neljän aiheen Geeraerts sanoo kuvastavan kolmea johtavaa kognitiivisen kielentutkimuksen teesiä: merkitys on kontekstuaalisesti joustava, se on sananrajat ylittävä kognitiivinen ilmiö ja siinä on kyse näkökulman luomisesta.

Prototyyppisyyttä Geeraerts pitää sekä kategorian sisäistä rakennetta että polysemiaa koskevana ilmiönä. Tämä on tärkeä tarkennus vain pintapuolisesti kognitiiviseen semantiikkaan tutustuneelle lukijalle, joka ei aina prototyyppisyydestä lu-kiessaan ole ymmärtänyt, puhutaanko yhden kategorian vai kategorioiden joukon rakenteesta. Geeraertsin mukaan kognitiivisessa semantiikassa yleisesti ajatellaan, että yksittäisten merkitysten ja polysemisten sanojen ”semanttinen arkkitehtuuri” on samanlainen, ja siksi alun perin kategorian sisäistä rakennetta koskeva prototyyppimalli on laajennettu koskemaan myös polysemiaa. Oleellinen tarkennus on myös se, että prototyyppisyys itsessään jo on prototyyppinen käsite, jolla on neljä piirrettä: kaikki kategorian jäsenet eivät ole yhtä edustavia, kategoriolla on perheyhtäläisyysrakenne, se on

reunoiltaan hämära eikä sitä voida määrittellä välttämättömien ja riittävien ehtojen avulla. Nämä piirteet eivät kuitenkaan välttämättä ole samanaikaisia.

Prototyypillisyyteen perustuvan kategoriointimallin kenties tärkeimpänä innovaationa Geeraerts pitää sitä, että siinä annetaan salienssille paikka sanan semasiologisen rakenteen kuvauksessa. Yleensä tällainen kuvaus on keskittynyt kvalitatiivisiin suhteisiin, mutta myös mitattavissa olevat erot salienssissa kuuluvat siihen.

Merkityksiä yhdistävistä semanttisista mekanismeista kognitiivinen semantiikka on ollut erityisen kiinnostunut metaforasta, ja myös Geeraerts käsittelee sitä paljon kirjassaan. Ensinnäkin hän tietysti esittelee Lakoffin teorian käsittemetaforista (*conceptual metaphor theory*) mutta toteaa, että teorian edustajilla on ollut taipumus liioitella sen uutuutta: myös historiallis-filologisessa tutkimuksessa metaforaa pidettiin pikemminkin kognitiivisena kuin stilistisenä mekanismina. Lakoffin teorian sanotaan tutkivan metaforaa erittäin dekontekstuaaliseen tapaan ja käsittelevän niitä enimmäkseen ikään kuin ne olisivat abstrakteja sanakirjassa luetteloituja rakenteita. Geeraerts näkee teoriassa kuitenkin metodologisen ongelman. Voidaan olettaa metafora LOVE IS WAR ja sitten löytää ilmauksia, jotka sopivat kaavaan – mutta mitä jos kaava alun perin onkin väärä? Myöskään alueen (*domain*) käsite ei ole hyvin määritelty, ei teoreettiselta eikä metodologiselta kannalta.

Ensyklopedisuus tarkoittaa kognitiivisessa tutkimuksessa muutakin kuin pelkästään sitä, että lekseemien kuvauksessa ei tehdä eroa merkitykseen kuuluvien ja ensyklopedisten piirteiden välillä. Se tarkoittaa myös sitä, että tiedon uskotaan järjestyvän yksittäisiä käsitteitä suu-

remmiksi kokonaisuuksiksi. Tällaisia kokonaisuuksia kuvaavia käsitteitä ovat Lakoffin idealisoitu kognitiivinen malli ja Fillmoren kehys. Näiden avulla voidaan yhdistää toisiinsa lekseemit, jotka kuuluvat samaan laajempaan kognitiiviseen rakenteeseen, ja tämän takia kognitiivista semantiikkaa voidaan Geeraertsin näemyksen mukaan luonnehtia myös onomasiologiseksi tutkimukseksi.

Kognitiivisen ja historiallis-filologisen semantiikan läheisyyden huomioon ottaen ei Geeraertsin mielestä ole yllättävää, että kognitiivinen tutkimus on kiinnostunut diakronisesta semantiikasta (s. 230). Niinpä kognitiivisen tutkimuksen piirissä on analysoitu muun muassa subjektiivistumista ja kieliopillistumista, joilla ilmiöinä on diakroninen ulottuvuus.

Kognitiivisen semantiikan tulevaisuudesta

Geeraerts pohtii kirjassaan myös sitä, miten kognitiivinen semantiikka käytännössä onnistuu elämään ohjelmansa mukaisesti. Yksi keskeinen kognitiivisen semantiikan ominaisuus on kontekstuaalisuus: semantiikkaa ei eristetä muista kielen osa-alueista vaan sitä katsotaan erityyppisten kontekstien luomaa taustaa vasten. Konteksteja on kolmenlaisia: psykologinen konteksti, laajempi kulttuurinen, historiallinen ja sosiaalinen konteksti sekä kielenkäyttökonteksti. Geeraerts tarkastelee kontekstityyppi kerrallaan sitä, miten kontekstuaalinen ajattelu toteutuu muun muassa metaforatutkimuksessa.

Psykologisen kontekstin huomioon ottamisen voisi olettaa merkitsevän läheistä yhteyttä psykologisen tutkimuksen kanssa. Geeraertsin mukaan todellinen

tilanne ei kuitenkaan vastaa tätä ihanetta. Prototyyppitutkimuksen alueella lingvistinen ja psykolingvistinen tutkimus ovat pitkälti kulkeneet omia polkujaan. Toisaalta metaforatutkimuksessa niillä on ollut enemmän vuorovaikutusta, vaikka psykologisen tutkimuksen tulokset eivät aina olekaan sopusoinnussa käsittemetaforateorian tutkimustulosten kanssa.

Metaforien kulttuuriseen ja historialliseen kontekstiin ei Geeraertsin mielestä kognitiivisen semantiikan metaforatutkimuksessa riittävästi kiinnitetä huomiota. Kognitiivinen tutkimus korostaa metaforien kokemuksellista luonnetta ja tarkastelee niitä hyvin usein universalistisesta perspektiivistä ruumiillisuuden (*embodiment*) käsitteen avulla. Metaforilla voi kuitenkin olla lähteitä, jotka eivät ole universaaleja vaan ovat sidoksissa tiettyyn kulttuuriin ja tiettyyn historialliseen kehitykseen.

Geeraerts korostaa sitä, että kulttuuriset käsitteverkostot eivät uusiudu jokaisella kulttuurin eri kehityskaudella. Siksi tarvitaan näiden mallien historiallisen alkuperän tuntemusta, jotta niiden kehitys ja nykyinen muoto voidaan kunnolla ymmärtää. Kulttuurien väliset metaforisten kaavojen ja käsittemetaforien tutkimukset ovat Geeraertsin mukaan nykyään pääsemässä vauhtiin, mutta diakronian liittämistä metaforatutkimukseen ei vielä yleisesti pidetä metodologisesti tärkeänä eikä synkronisten tutkimusten vastakapaleena vielä juurikaan ole diakronisia tutkimuksia metaforien historiasta.

Esimerkkinä kulttuuristen ja historiallisten tekijöiden huomioon ottamisen tarpeellisuudesta Geeraerts käsittelee käsittemetaphora *ANGER IS HEAT* ja tarkemmin sanottuna sen erikoistunutta muotoa *ANGER IS HEAT OF A FLUID IN A CONTAI-*

NER. Geeraertsin ja Grondelaersin mukaan monissa eurooppalaisissa kielissä esiintyvät lukuisat leksikaaliset reliktit osoittavat, että metaforan motivaationa eivät olekaan vihan fysiologiset vaikutukset, kuten Lakoff ja Kövecses ovat esittäneet. Taustalla lienee sittenkin Hippokraateelta peräisin oleva, vuosisatoja eurooppalaista lääketieteellistä ajattelua hallinnut teoria neljästä ruumiinnesteestä ja temperamentista, joka on jättänyt jälkensä meidän emotionaaliseen sanastoomme.

Kolmannesta kontekstityypistä, kielenkäyttökontekstista, Geeraerts toteaa, että koska kognitiivinen lingvistiikka yhä enemmän ja enemmän pitää itseään käyttöpohjaisena teoriana, siitä tietysti on se metodologinen seuraus, että tutkitaan todellista kielenkäyttöä, tekstejä ja diskurssia, esimerkiksi käyttämällä korpuksia. Viimeisen vuosikymmenen aikana muun muassa kognitiivisessa metaforatutkimuksessa onkin yhä enemmän tutkittu metaforia todellisessa käyttökontekstissa, kuten kirjallisuudessa, politiikassa, tieteessä ja mainonnassa.

Vielä tavallisempaa kuin metaforatutkimuksissa korpusten käyttö on ollut kognitiivisissa kategoriointi- ja polysemiatutkimuksissa. Tällä alueella korpusmateriaalia onkin käytetty jo pitkään nimenomaan eurooppalaisessa tutkimuksessa. Geeraertsin mukaan kognitiivisen leksikaalisen semantiikan korpustutkimuksissa on tällä hetkellä käynnissä kehitys, jossa käytetään yhä enemmän kvantitatiivisia menetelmiä ja tehdään paljon onomasiologisia tutkimuksia.

Vaikka korpuspohjaisen kognitiivisen leksikaalisen semantiikan alueella kvantitatiivista, onomasiologista tutkimusta harjoittavien tutkijoiden määrä ei vielä ole kovin suuri, tämä tutkimustyyppi on

Geeraertsin mielestä kuitenkin tärkeä ja hän pitää sen kehittämistä oleellisena. Kategorioinnin mentaalinen akti on nimenomaan onomasiologinen, ei semasiologinen, ja onomasiologiset valinnat tehdään parole-tasolla. Sananvalinnan tutkiminen konkreettisen kielenkäytön näkökulmasta tarkoittaa käytännössä sosiovariationaalista selvitystä, sillä kielenkäyttäjät ottavat valintaa tehdessään huomioon sanojen sosiolingvistisen arvon. Kieliyhteisössä tapahtuvan muutoksen laajeneminen taas on yksilöllisten valintojen kumulatiivinen tulos, ja siten vain yksilöllisiä valintoja tutkimalla voidaan selvittää leksikaalisen muutoksen ”näkyttömän käden” mekanismeja.

Geeraertsin mukaan kognitiivisella semantiikalla on edelleen alueita valloittavanaan. Yhteyttä psykologiaan pitää vahvistaa, ja sosiosemanttisten normien muodostumisen ja leksikaalisen merkityksen sosiaalisen variaation tutkimusta tarvitaan lisää. Kulttuuristen mallien ja käsitteellisten metaforien tutkimuksessa pitäisi kiinnittää enemmän huomiota mallien historialliseen välittymiseen. Myös uusien ja konventiaalistuneiden metaforien erottamiseksi historialliset tutkimukset ovat relevantteja. Kognitiivisen tutkimuksen piirissä tarvitaan lisää myös käyttöpohjaisen metodologian kehittämistä.

Kielentutkimuksen ja leksikografian suhde

Geeraertsin kirjassa tulevat jonkin verran esille myös kielentutkimuksen ja leksikografian yhteydet, vaikka hän sanookin rajanneensa aiheensa ulkopuolelle kaiken soveltavan leksikaalisen tutkimuksen, esimerkiksi juuri leksikografian. Hän luonnehtii (hieman liioitellen) leksiko-

grafian olevan sanojen merkitysten suuren mittakaavan kuvauksena ainakin periaatteessa leksikaalisen semantiikan ”sirsartiede”, vaikka käytännössä sisarusten suhde ei aina ole ollut läheinen. Strukturalistista komponenttianalyysia esitellessään Geeraerts muistuttaa siitä, että tällä analyysilla on yhteys perinteiseen leksikografiseen käytäntöön määritellä sanat analyttisesti jakamalla ne itseään yksinkertaisemmiksi käsitteiksi. Leksikografiassa tämä aristoteelinen määrittelytapa tunnetaan etenkin latinankielisellä nimellä *genus proximum et differentias specifica*. Laajemmin hän on käsitellyt leksikografiaa monissa aikaisemmissa kirjoituksissaan: hän on kirjoittanut muun muassa siitä, että prototyypisyyteen perustuva merkitys- ja kategorianäkemys on leksikografiassa itse asiassa tavallinen, vaikka yleensä sanakirjojen oletetaan pyrkivän toteuttamaan (pahamaineista) klassista, välttämättömiin ja riittäviin ehtoihin perustuvaa merkitysnäkemyistä (Geeraerts 2006).

Selvimmän leksikaalisen semantiikan ja leksikografian yhteydet tulevat kirjassa esille historiallis-filologista tutkimusta ja distributionaalista korpusanalyysia käsittelevissä osuuksissa. Leksikaalisen semantiikan synnyn kolmena eri taustavaikeuttajana Geeraerts esittelee spekulatiivisen etymologian tradition, retoriikan opetuksen ja leksikografian. Kun orastavan leksikaalisen semantiikan tutkijat 1800-luvun alussa tarvitsivat materiaalia, esimerkkejä sanojen semanttisesta käyttäytymisestä, he kääntyivät ensinnäkin vanhojen tekstien filologisen tutkimuksen mutta myös leksikografian puoleen. Laajoista yksikielisistä sanakirjoista tutkijat tällöin saivat paljon esimerkkiaineistoa: polyseemisiä sanoja, joiden merkitysten keskinäiset suhteet ovat kuvatta-

vissa metaforan ja metonymian kaltaisten käsitteiden avulla.

Leksikografia on ollut myös keskeinen distributionaalisen tutkimussuuntauksen synnyn taustavaikuttaja. John Sinclair kehitti ja sovelsi distributionaalisia ajatuksiaan *Collins Cobuild English Language Dictionaryn* päätoimittajana. Sanakirjaa varten oli luotu 20 miljoonan sanan korpus, mikä oli 1980-luvulla aivan uutta leksikografiassa. Geeraerts tosin muistuttaa, että suurten tekstikorpusten kanssa työskentely ei sinänsä kuitenkaan ollut uutta sanakirjantekijöille. Myös suuret historialliset sanakirjat olivat omalla vaivalloisella manuaalisella tavallaan korpuspohjaisia. Esimerkiksi *Oxford English Dictionary* pohjautuu valtavaan kokoelmaan lainauksia historiallisista teksteistä, ja sanakirjan toimittajien käyttämä analysoinnin ja luokittelun metodi perustui sanan tulkintaan kontekstissaan, niiden elementtien tarkasteluun, joiden kanssa sana tekstissä esiintyy. Idea siitä, että semanttisen kuvauksen empiirisenä perustana käytetään suurta kieliaineistoa, on siis itse asiassa, kuten Geeraerts luonnehtii, jatkoa filologisen ja leksikografisen työn hienoimmille perinteille.

Geeraerts uskoo, että korpuspohjainen lähestymistapa leksikaaliseen kuvaukseen tulee lähentämään leksikaalista semantiikkaa ja leksikografiaa toisiinsa.

Analyysistä synteisiin

Kirjansa loppuksi Geeraerts tekee yhteenvedon leksikaalisen semantiikan kehitystä muovanneista voimista. Leksikaaliselle semantiikalle on hänen näkemyksensä mukaan ollut ominaista syklinen prosessi, jossa kognitiivisen semantiikan synty on osittain merkinnyt paluuta historiallis-filologisen kauden kiinnostuk-

sen kohteisiin. Yksi keskeinen teoreettinen jakaja on ollut jännite maksimalismin ja tätä rajoittuneemman tai peräti minimalistisen näkökulman välillä. Tähän jakoon liittyy muitakin oppositioita: käyttö vs. rakenne, pragmatiikka vs. semantiikka, konteksti vs. systeemi, joustavuus vs. pysyvyys, kognitio vs. merkitys. Maksimalistinen näkemys ei tee eroa semanttisen ja ensyklopedisen tiedon välillä, ei erota lingvististä rakennetta muusta kognitiosta ja näkee pragmatiikan erottamattomana osana semantiikkaa. Minimalistisessa näkemyksessä taas pyritään säilyttämään nämä oppositiot. Minimalismin kannalla ovat strukturalistinen ja (tosin lievemässä muodossa) neostrukturalistinen suuntaus, ja maksimalistisia ovat historiallis-filologinen ja kognitiivinen. Ero voi tosin olla yhden suuntauksen sisäininkin: tämä on ominaista generatiiviselle semantiikalle, jonka kiinnostus formalisointiin on jatkunut neostrukturalistisissa suuntauksissa ja kiinnostus kognitiiviseen adekvaattiuteen taas kognitiivisessa semantiikassa. Geeraerts toteaa, että leksikaalisen semantiikan kehitys on täten kulkenut strukturalistisesta dekontekstualisoinnista (re)kontekstualisointiin, ja tällainen kehitys on ollut ominaista myös kielitieteen koko kentälle.

Toisaalta leksikaalisen semantiikan kehitykseen on kuulunut empiirisen alueen jatkuva laajentuminen. Tässä laajentumisessa jokaisella keskeisellä tutkimustraditiolla on ollut oma tärkeä osansa ja omat kiinnostuksen kohteensa. Geeraerts luonnehtii kehityksen kulkeneen historiallis-filologisen tutkimuksen harjoittamasta kvalitatiivisesta semasiologiasta (sanan merkitykset ja merkitysten väliset linkit) strukturalistien ja neostrukturalistien kvalitatiiviseen onomasiologiaan

(sanojen väliset leksikaaliset suhteet, kentät ja taksonomiat) ja päätyntynyt kognitiivisessa semantiikassa tutkimaan kvantitatiivisiakin ilmiöitä sekä semasiologiselta (prototyypisyys sanan merkityksen sisäisenä ja polyseemisen sanan merkitysten välisenä ilmiönä) että onomasiologiselta (prototyypisyys sanojen välisenä ilmiönä, salienssieroina) kannalta.

Geeraerts päättää kirjansa ennustukseen leksikaalisen semantiikan tulevaisuudesta. Kognitiivisen tutkimuksen sisällä tehdyn kvantitatiivisen tutkimuksen lähentyminen distributionaaliseen korpusanalyysiin on Geeraertsin arvion mukaan leksikaalisen semantiikan todennäköinen kehityslinja, joka tulee synnyttämään paljon uutta tutkimusta. Distributionalismi tarjoaa erinomaisen empiirisen pohjan leksikaaliselle tutkimukselle. Geeraertsin mielestä distributionalismi ja kognitiivinen semantiikka ovat

myös teoreettisesti lähekkäisiä. Molemmat ovat käyttöpohjaisia, ja koska distributionalismi on vähiten strukturalistinen ja kontekstuaalisin neostrukturalistisista suuntauksista, se on yhdistettävissä kognitiivisen semantiikan kontekstualisoituaan kehitykseen. (S. 285.)

NINA KAMPPI
etunimi.sukunimi@kotus.fi

Lähteet

- GEERAERTS, DIRK 2003: Meaning and definition. – Piet van Sterkenburg (toim.), *A practical guide to lexicography* s. 83–93. Terminology and lexicography research and practice 6. Amsterdam: John Benjamins.
- 2006: *Words and other wonders. Papers on lexical and semantic topics*. Cognitive linguistic research 33. Berlin: Mouton de Gruyter.